

LIBRIS

We know
books

© Editura EIKON

București, Calea Giulești 333, sector 6
cod poștal 060269, România

Difuzare / distribuție carte: 021 348 14 74

0733 131 145, 0728 084 802

e-mail: difuzare@edituraeikon.ro

Redacția: 021 348 14 74

0728 084 802, 0733 131 145

e-mail: contact@edituraeikon.ro

web: www.librariaeikon.ro, www.edituraeikon.ro

Editura Eikon este acreditată de

Consiliul Național al Cercetării Științifice (CNCS)

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

TOMULEȚ, DAN

Cultură și educație creștină / Dan Tomuleț. - București : Eikon,
2026

ISBN 978-606-49-1666-2

008

Imagine copertă: Vittore Carpaccio, *Sfântul Augustin în atelier*

DTP: Valerian Susan

Editor: Valentin Ajder

Dan Tomuleț

CULTURĂ ȘI EDUCAȚIE: O perspectivă creștină

EIKON

București, 2026

Cuprins

Cuvânt către cititor.....	5
I. Știință și religie	7
II. Biserica și societatea seculară:	
Despre anatomia unei relații complexe	19
1. Cuvânt înainte.....	19
2. Obiecția neimplicării.....	20
3. Opțiunea seculară.....	23
4. Distanțarea creștină față de lume.....	24
5. Imposibilitatea realizării dezideratului secular	25
6. Responsabilitatea creștinismului pentru opțiunea secularistă	29
7. Relația bisericii cu lumea.....	32
III. Epistemologie și apologetică:	
Contribuția lui Thomas Kuhn.....	39
IV. Consumerism și educație:	
Aspecte ale formării involutare	51
V. Criza culturii, o criză a revelației	61
VI. Despre prețuirea bunurilor culturale	67
VII. Educație și autoeducație.....	73
VIII. Sensurile educației în epoca deșcolarizării:	
În memoria lui Ivan Illich.....	79
1. Introducere	79
2. Sensurile educației	79
3. Școlarizarea.....	81
IX. Creștinism și spiritualitate:	
De la doctrină și emoție, la duhovnicie.....	87

X. Creștinism și spiritualitate:

Despre blocajele teologice ale dezvoltării

bisericii evanghelice95

1. Imaginea de ansamblu a problemei96
2. Cultură și credință.....97
3. Democrația și darurile Duhului Sfânt..... 102
4. Iertarea păcatelor și eliberarea de păcat 105

XI. Gândirea critică sau despre discernământ

O perspectivă creștină pentru zilele noastre 111

1. Adevărul și gândirea critică..... 112

XII. Subteranele gândirii necritice sau

despre manipulare 121

XIII. Secularizare și capitalism

în lumina gândirii critice..... 129

XIV. Secularizarea subliminală a bisericii 139

XV. Despre existența lui Dumnezeu:

Cunoașterea rațională și viața spirituală..... 149

XVI. Despre existența lui Dumnezeu:

Argumentarea istorică 163

XVII. Despre existența lui Dumnezeu:

Dumnezeu și științele naturii 177

A. Argumente filosofice..... 177

1. Argumentul ontologic..... 177
2. Argumentul cosmologic..... 179
3. Argumentul ordinii 181

B. Argumente științifice 183

1. Argumente cosmogonice și cosmologice..... 183
2. Argumentele biologice 186
3. Argumentele psihologice..... 191

XVIII. Despre existența lui Dumnezeu:

Dumnezeu în conștiința umană 195

1. Introducere 195

2. Argumentul moralității 196
3. Problema răului și a suferinței..... 199
4. Argumentul religiozității 201
5. Argumentul prosperității spirituale..... 205
6. Argumentul epistemologic..... 207

creștină mai mult sau mai puțin tradițională, ci la vechile texte ale Evangheliei. Spiritul care a animat aceste prelegeri nu a fost – și sperăm să nici nu fie vreodată – unul denomi-național, ci a fost spiritul dorinței de a extrage din vechile texte ceva util pentru noi cei de astăzi; pentru că la ce ne-ar putea folosi cunoașterea unor lucruri inaplicabile azi?

În sfârșit, vă mulțumim pentru că v-ați făcut timp să vă aplecați asupra acestor pagini.

Autorul

I. ȘTIINȚĂ ȘI RELIGIE

Secularizarea reprezintă, în mod evident, cea mai mare provocare cu care se confruntă biserica timpurilor noastre. În urma Revoluției din 1989, ateismul de stat obligatoriu a fost înlocuit de invazia secularismului și a materialismului capitalist occidental. Propaganda anti-comunistă occidentală, anterioară Revoluției, ne-a convins atunci că Occidentul înseamnă libertate și credință, motiv pentru care această năvală a secularismului și constrângerile ideologice care ne-au fost impuse de capitalismul financiar au venit peste noi, în România, ca un fel de trădare. Eliberați din strânsoarea mânușii de fier a comunismului, creștinii români s-au văzut apucați cu mânușa de pluș a capitalismului, fără să înțeleagă, la început, că nu s-au schimbat decât mânușile. Astăzi, biserica încearcă să se apere împotriva năvalei seculariste și dorește să ducă în societate mesajul lui Hristos. Dar, în loc să se întâmple asta, se constată fenomenul contrar. Nu creștinii sunt cei care își duc mesajul în lume, ci lumea este cea care își răspândește mesajul în rândurile creștinilor. În loc să atace, creștinii se văd prinși într-o defensivă cu puține șanse de reușită. Tinerii creștini sunt tot mai puțini și tot mai anemici. Zidurile Ierusalimului au fost sparte, iar apărătorilor lor li s-a tăiat inima.

Deși unii caută să ascundă această realitate în spatele unui aparent succes la public, obținut adesea cu prețul diluării evangheliei, este limpede aproape pentru oricine că strategia pe care biserica o urmează trebuie regândită. Vom

Încerca aici să propunem două dintre componentele posibile ale unei astfel de strategii. Prima este de natură teoretică și revine apologeților; a doua este de natură practică și revine întregii biserici. Samson a sfărâmat cei doi piloni care susțineau templul lui Dagon și întreaga clădire s-a prăbușit peste filistenii. Misiunea apologetului și a creștinului contemporan, în general, este una similară, adică aceea de a lovi ceea ce considerăm a fi cele două picioare de lut ale secularismului.

Primul pilon al secularismului, cel teoretic și care revine oarecum apologeților, este scientismul, adică pretenția că singura cale spre adevăr este metoda științifică. Ori de câte ori secularismul este luat la întrebări, el răspunde că nu face altceva decât să urmeze descoperirile științei. Apologeții creștini au încercat să răspundă acestei luări de poziție, afirmând că, pe lângă metoda științifică, există și alte căi ale cunoașterii veritabile, cum ar fi cunoașterea religioasă, filosofică, artistică etc. Încercarea lor, deși această teză este adevărată, nu a avut însă impactul scontat. Motivul nereușitei stă în faptul că apologeții nu au sesizat diferența de statură epistemologică dintre metoda științifică și aceste căi alternative ale cunoașterii. Cu alte cuvinte, împotriva colosului științei, apologetica a așezat în linie de bătaie niște pitici, spre hazul tuturor. S-a încercat chiar o întemeiere a adevărului creștin pe adevărul științific, acceptându-se implicit valabilitatea ultimă a explicației științifice, fără să se înțeleagă că secularismul se întemeiază tocmai pe naturalismul explicației științifice și că orice încercare de înrolare creștină a acestei poziții se va dovedi trădătoare.

Pentru a ieși de sub călcâiul teoretic al secularismului scientist, nu trebuie să căutăm căi alternative către adevăr, deși acestea există, și nici nu trebuie să întemeiem credința pe explicațiile științei, deși lucrul acesta este și el posibil,

într-o anumită măsură. Ceea ce trebuie să facă apologetul creștin, în primul rând, este să scoată la lumină falsitatea pretențiilor pe care explicația științifică le are cu privire la sine. Ceea ce trebuie confruntat în mod direct și nemijlocit este idolul viclean al pretențiilor exagerate privitoare la valoarea aletheică a explicației științifice. Numai dărâmarea idolului valorii absolute a explicației științifice și compromiterea pretențiilor scientiste va atrage după sine slăbirea secularismului. Principala misiune a apologetului contemporan este, așadar, una epistemologică. Sarcina nu este aceea de a discredita știința, pentru că știința este un instrument util, dacă e folosită cu înțelepciune. Sarcina este aceea de a scoate la lumină pretențiile exagerate de adevăr pe care *explicația* științifică le are cu privire la sine. Atât timp cât idolul explicației științifice va rămâne neatins în mintea oamenilor, ei nu vor înțelege importanța credinței, chiar pentru omul de știință, și mulți dintre cei credincioși se vor alătura idolatriilor.

Există multe modalități în care se poate evidenția natura exagerată a pretențiilor pe care explicația științifică le are cu privire la valoarea adevărului său. Vom studia însă numai două, pe care le vom denumi argumentul logic și argumentul istoric. Argumentul logic îi aparține lui William Craig, un apologet și filosof american, care a demonstrat, în teza sa de doctorat, că explicația științifică este logic dispensabilă. Cu alte cuvinte, dacă distingem, în interiorul unei teorii științifice, între stratul enunțurilor empirice și stratul enunțurilor explicative, putem elimina enunțurile explicative, fără ca rolul științific al teoriei respective să aibă de suferit. Altfel spus, o teorie științifică poate fi redusă la stratul enunțurilor ei empirice, eliminându-se explicațiile, fără ca faptul acesta să afecteze raporturile logice cu alte teorii științifice sau aplicabilitatea tehnică a teoriei respective. Aceasta înseamnă

că o teorie științifică este, în esența ei, o simplă colecție de găselnițe empirice, peste care se suprapune un strat explicativ menit să integreze enunțurile empirice într-un sistem teoretic preexistent, tributar filosofiei care domină mentalitatea generală a savanților într-o anumită perioadă de timp.

Pe lângă această funcție integratoare, explicația științifică mai are, desigur, și o funcție rezumativă, de economisire a gândirii, și o funcție euristică, de cartografiere a orizontului cercetărilor. Vom reveni. Deocamdată însă, descoperirea făcută de Craig este aceea că explicația științifică nu este o construcție cu echivalent obligatoriu în realitate, ci este mai degrabă un instrument al gândirii umane care ne ajută să administrăm cu mai multă ușurință datele empirice. Pentru știință, explicația are preponderent o valoare instrumentală.

Argumentul istoric aparține epistemologului american Thomas Kuhn și are la bază constatarea simplă că explicațiile științifice, spre deosebire de faptele științifice, au o istorie, adică se schimbă în timp. Prin urmare, dacă explicația științifică are în mod autentic acces la adevăr, cum se face că întreaga istorie a științei este presărată cu „cadavrele” explicațiilor științifice discreditate? Iar dacă în trecut explicația științifică nu a avut acces la adevăr, ce valoare alethică am putea să-i recunoaștem astăzi? Oare explicațiile de astăzi nu vor fi și ele abandonate mâine? De curând, a fost lansat în spațiu telescopul Webb, și teoria big-bang-ului a fost imediat declarată incompatibilă cu noile descoperiri, deși vreme de decenii această explicație a fost declarată un *fapt* științific. Trebuie să înțelegem, așadar, că explicațiile științifice nu sunt *fapte* științifice și oricine care afirmă că ele ar fi este un simplu propagandist. Adevărata cunoaștere științifică stă în găselnițele empirice, adică în lucrurile constatate experimental, și mai puțin în explicațiile teoretice adăugate faptelor, explicații care au un caracter

realmente ipotetic. Așa-zisa explicație nu explică, ci mai degrabă administrează informația empirică într-o manieră economică pentru gândire, propunându-ne în același timp un mod ipotetic de a ne imagina lucrurile. Explicația științifică nu știe ce sunt lucrurile și de ce interacționează ele așa cum interacționează. Ea ne propune ipoteze în sensul acesta, ipoteze tributare modelor științifice și filosofice curente și care rămân în permanență supuse posibilității falsificării.

Iată de ce pretențiile exagerate privitoare la valoarea epistemică a explicației științifice reprezintă ultimul idol, și cel mai mare, al iluminismului, iar faptul că aceste pretenții mai sunt creditate astăzi, în măsura în care sunt creditate, se datorează propagandei scientiste care domină instituțiile de învățământ.

De asemenea, nu trebuie să credem că explicațiile științifice sunt ipotetice doar în sensul că ar fi niște aproximații ale realității, pentru că nu cunoaștem realitatea decât prin intermediul acestor explicații, fapt care ne împiedică să apreciem dacă explicația aproximează sau nu ceva. Nu trebuie să credem nici că succesiunea teoriilor științifice discreditate se înscriu pe un traseu al apropierii treptate de adevăr, pentru că știința nu evoluează cumulativ, ci gestaltic. În Evul Mediu, gestaltul sau paradigma astronomiei, cum o numește Thomas Kuhn, a fost geocentrismul, și orice explicație astronomică era oferită în termenii acestei paradigme. Apoi a fost introdusă o paradigmă matematic mai simplă, heliocentrismul, și toate explicațiile au fost traduse în termenii noii perspective. Astăzi însă, când relativitatea mișcării ocupă un loc tot mai important în cadrul explicațiilor științifice, ne este tot mai greu să înțelegem dacă heliocentrismul e mai aproape de adevăr decât geocentrismul, în măsura în care între aceste două teorii diferența esențială pare să țină de sistemele de referință alese. Impresia că explicația

științifică evoluează cumulativ e creată de faptul că fiecare paradigmă științifică rescrie istoria științei ca pe o succesiune de descoperiri care conduce spre paradigma însăși. Cumulativismul e o impresie creată de manualele de știință, nu de istoria reală a științei. În opinia lui Kuhn, explicația științifică evoluează prin trecerea de la o paradigmă la alta, adică prin intermediul unor adevărate revoluții științifice, care implică niște restructurări radicale ale explicațiilor. La urma urmei, orice explicație de felul acesta determină cel puțin modificarea semantică a tuturor celorlalte explicații cu care intră în contact explicativ.

În al treilea rând, nu trebuie să credem că explicația științifică e verificată de așa-zisele predicții confirmate pe care le face. Înainte de orice, explicația științifică nu face predicții, ci oferă sugestii privitoare la locurile în care s-ar putea descoperi anumite fapte științifice. Unele dintre aceste sugestii se confirmă, altele nu. Dacă sugestiile confirmate ar confirma explicațiile științifice pe care se întemeiază, atunci sugestiile care nu se confirmă ar trebui să infirmе aceleași explicații. Ajungem astfel înaintea unui paradox al explicațiilor care sunt în același timp confirmate și infirmate. De asemenea, faptul că presupusele predicții necesită verificarea adevărului lor le descalifică în calitate de predicții și le așează pe locul mult mai smerit al sugestiilor. La urma urmei, orice explicație teoretică ne poate sugera locația unor descoperiri posibile, fără ca lucrul acesta să implice la nivelul explicației respective vreun dar al profeției sau vreo confirmare a adevărului explicației. Explicațiile sunt scheme teoretice care dispun de o anumită deschidere euristică, adică, de o anumită putere de a sugera locația posibilă a unor descoperiri empirice. Odată verificate toate aceste locații, explicația care le sugerează este abandonată în favoarea alteia care oferă noi deschideri cercetării.

În sfârșit, nu trebuie să credem că ceea ce propunem aici ar fi o critică a rațiunii și o invitație la iraționalitate, pentru că tocmai rațiunea este cea pe care o folosim și care ne obligă la aceste concluzii cu privire la valoarea explicației științifice. Demersul acesta este o încercare rațională de a descoperi adevărata valoare de adevăr a teoriilor științifice, atunci când acestea sunt lăsate în seama propriilor lor puteri.

Ce înseamnă, așadar, toate acestea? Mai întâi, ele înseamnă că trebuie să distingem între găselnițele empirice ale științei și explicațiile pe care știința le oferă acestor găselnițe. Înseamnă că nu trebuie să confundăm adevărul găselnițelor cu adevărul explicațiilor, acestea din urmă având pentru știință mai ales o valoare instrumentală. În al doilea rând, explicația științifică nu este cerută de logica funcționării interne a științei și nici de aplicabilitatea ei practică. Știința poate merge mai departe și poate produce tehnologie, fără să crediteze explicația ca adevărată din punct de vedere epistemic; explicația rămâne să fie preponderent o formă de contabilizare a informației.

Dar de ce dorește omul să cunoască *adevărul* privitor la realitate? Evident, nu din pricina vreunei necesități impuse de logica funcționării științei, care se poate descurca foarte bine și fără creditarea epistemică a explicațiilor. Nevoia omului de adevăr este o nevoie spirituală, nu una științifică. Pentru a ne descurca în lumea fizică, e suficientă cunoașterea adevărului empiric al găselnițelor, fără să avem nevoie de adevărul explicațiilor. Așadar, atunci când credităm explicațiile științifice ca fiind practic adevărate, ne agățăm în mod excesiv de un produs al imaginației.

În al treilea rând, există în știință și o cunoaștere procedurală, respectiv, a prescripțiilor pe baza cărora găselnițele empirice se pot transforma în produse tehnologice. În consecință, faptul că știința produce tehnologie nu confirmă

adevărul explicațiilor ei teoretice, pentru că nu în virtutea acestui adevăr produce știința tehnologie, ci în virtutea cunoașterii procedurale întemeiate pe găselnițele empirice. Știința deține o cunoaștere procedurală aplicativă, însă adevărul cunoașterii procedurale nu depinde de adevărul explicațiilor teoretice, care, după cum am văzut, păstrează mai degrabă o utilitate instrumentală.

Iată, deci, câteva motive pentru care, atunci când auzim pe cineva afirmând că materialismul și secularismul se bazează pe explicațiile științei, trebuie să înțelegem că lucrul acesta nu este bine întemeiat, întrucât explicația științifică nu ne spune ce este realitatea și nici de ce funcționează ea așa cum funcționează, ci mai degrabă ce trebuie să facem pentru a obține anumite rezultate. Acestea sunt, așadar, lucrurile de care ar trebui să se ocupe apologetul contemporan, pentru a scoate la lumină pretențiile false pe care scientismul actual le are cu privire la valoarea de adevăr a explicațiilor științifice, pretenții care domină pe nedrept mintea majorității oamenilor.

Dar scientismul nu este singurul pilon pe care secularismul se sprijină. Orice topor își ia coada din pădure. Secularismul actual se sprijină masiv și pe distorsionarea creștinismului. Pentru a birui creștinismul, secularismul se folosește de confuzia pe care a creat-o în rândurile creștinilor, confuzie care le răpește posibilitatea de a se alinia în spatele unei strategii eficiente. Dacă vom compara poporul creștin cu un grup de țărani trimiși să recolteze holdele albe și gata pentru seceriș, distorsionarea creștinismului rezidă în abandonarea acestei misiuni și înlocuirea ei cu altceva. Țăranii lui Dumnezeu nu mai ară astăzi ogoarele, nu mai seamănă sămânța, nu mai plivesc buruienile și nu mai adună recolta. Ei se adună acum în grupuri mai mari sau mai mici, asculta muzică folclorică și discută, asemenea unor ingineri

agronomi, despre adevăratele metode ale agriculturii sacre. Țăranul care ieșea cândva la câmp a fost înlocuit acum de muzică populară și de agronomia academică. Pe câmp nu mai iese aproape nimeni, ci mai toți se concentrează asupra vorbirilor, cântate sau nu; au ajuns chiar la concluzia că această activitate retorico-muzicală ar fi esența lucrării lui Dumnezeu. Dar lucrarea Domnului se desfășoară pe brazde și abia apoi la conservator sau la facultatea de filosofie. Am ajuns să confundăm marea însărcinare cu mica însărcinare. Hristos ne-a trimis în lume unde să strălucim prin faptele noastre, nu să ne izolăm în cămine culturale împodobite cu cruci.

Și ce trebuie să facem acum? Să desființăm adunările bisericii? Nu. Ceea ce trebuie să facem este să reluăm munca la câmp; iar dacă nu vom face lucrul acesta, Dumnezeu însuși ne va desființa adunările, lăsându-ne pradă superstiției, apatiei și vrajbei sau pur și simplu lăsând aceste adunări fără cvorum. În cele din urmă, vorba nu satură. Hristos ne-a trimis să mergem, dar noi ne ascundem sub obrocul clădirilor noastre și îi chemăm pe oameni să vină în ascunzătoare. Să vină la ce? La activitățile noastre culturale? Oamenii au nevoie de soluția divină pentru relele din sufletele lor. Și dacă trebuie să mergem, unde trebuie să mergem și ce vom face acolo unde ne vom duce? Va trebui să mergem pe drumul care coboară de la Ierusalim spre Ierihon, iar acolo ne vom ocupa de cel căzut între tâlhari. Apoi, după ce vom fi terminat această muncă, la sfârșitul săptămânii, ne putem aduna pentru a cânta și a asculta lecții despre munca pe ogoare, dar în absența activității pe teren, adunările noastre creștine tind să devină simple exerciții într-o inutilitate și superstiție.

Ne plângem că evanghelia a ajuns irelevantă. Irelevantă este evanghelia vorbelor, nu evanghelia faptelor. Evanghelia